

18. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. Особлива частина. – К.: Форум, 2001. – 942 с.
19. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.А.С.К., 2002. – 968 с.
20. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка. – 2005. – 1064 с.
21. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності. Монографія / В.І. Осадчий. – К.: Атіка, 2004. – 336 с.
22. Павлинов А. Круг субъектов должностных преступлений требует уточнения / А.Павлинов // Российская юстиция. – 2001. – № 9.
23. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26 квітня 2002 р., "Про судову практику у справах про хабарництво" // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: Навчальний посібник / Укл. Б.О. Кирись. – Львів: ПАІС, 2005.
24. Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. – К.: Наукова думка, 1978. – 303 с.
25. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України. Навчальний посібник / С.М.Тимченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
26. Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник / Под ред. М.И. Бажанова и др. – К.: Выща шк. Головное изд-во, 1989. – 503 с.
27. Фіолевський Д.П. Судова влада і правоохоронна система в Україні: Навч. посібник / Д.П.Фіолевський. – К.: Кондор, 2006. – 322 с.
28. Янюк Н. Співвідношення понять „посадова особа” і „службова особа” в адміністративному праві / Н. Янюк // Право України. – 2001. – № 12.

УДК 343.4/42: 343.85 (477)

ЗЛОЧИНИ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ ВОРОЖНЕЧІ: ПРОФІЛАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ларкін М.О., аспірант

Запорізький національний університет

Стаття присвячена проблемі профілактики злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі в Україні.

Ключові слова: злочин, профілактика, расова, національна, релігійна ворожнеча.

Ларкин М.А. ПРЕСТУПЛЕНИЯ НА ПОЧВЕ РАСОВОЙ, НАЦИОНАЛЬНОЙ ИЛИ РЕЛИГИОЗНОЙ ВРАЖДЫ: ПРОФИЛАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ / Запорожский национальный университет, Украина
Статья посвящена проблеме профилактики преступлений, совершаемых на почве расовой, национальной и религиозной вражды в Украине.

Ключевые слова: преступление, профилактика, расовая, национальная, религиозная вражда

Larkin M.A. CRIMES MOTIVATED BY RACIAL, NATIONAL OR RELIGIOUS HOSTILITY: PREVENTIVE ASPECT / Zaporizhzhya national university, Ukraine

Article is devoted to the prevention of crimes motivated by racial, national and religious hostility in Ukraine.

Key words: crime, prevention, racial, national, religious hostility.

Будь-яка багатонаціональна та поліконфесійна держава стикається з таким прикрим явищем, як расова, національна чи релігійна ворожнеча. Ця проблема не оминає ані розвинуті країни світу, ані молоді, до яких належить й Україна. Ось чому її подальший цивілізований, демократичний

розвиток вимагає саме державних гарантій співіснування на теренах нашої країни представників понад 140 національностей. Досягти цього можна тільки розумним збалансуванням інтересів окремих груп, прошарків населення та суспільства в цілому. Сучасне етнорелігійне різноманіття громадян України, які зберегли себе як національні спільноти зі своєю культурою, мовою, традиціями, віросповіданням, свідчить про позитивну спрямованість державної політики нашої країни. Проте реалії сьогодення свідчать про тенденційне зростання етнорелігійної напруженості, ненависті й, як наслідок, злочинності на цьому ґрунті. Тому, як вважав ще Ч. Беккарія: «Краще попереджати злочини, ніж карати за них. Це становить мету будь-якого доброго законодавства, яке, по суті, є мистецтвом вести людей до найвищого щастя або до можливо меншого нещастя, якщо міркувати з погляду співвідношення добра й зла в нашому житті» [1, 123].

Розв'язанню проблеми профілактики злочинів учені-юристи приділяли увагу завжди. Серед них – класики кримінального, кримінально-процесуального права, кримінології та криміналістики: Р.С. Белкін, А.І. Долгова, В.М. Кудрявцев, Ф. фон Ліст, Ч. Ломброзо, М.С. Таганцев. Якщо звернутись до сучасних наукових досліджень у цій царині права, то слід зазначити роботи таких фахівців, як В.І. Антипов, О.А. Борідько, В.В. Голіна, О.Г. Колб, М.О. Луняк, М.Ш. Махтаєв, С.С. Мірошніченко, М.О. Свірін, В.Д. Сущенко, О.Н. Ярмиш та ін. Питаннями попередження та врегулювання сучасних етнорелігійних конфліктів займаються А.І. Кіссе, О.І. Коростильов, М.Л. Ларченко, В.О. Нікітук, Т.О. Сенюшкіна, які протягом 2005-2008 рр. опублікували свої монографічні дослідження.

Однак в Україні поки що залишається недостатньо розробленою проблема всеосяжної профілактики злочинів, які вчиняються на ґрунті расової, національної або релігійної ворожнечі. Можна навіть стверджувати, що ця робота знаходиться на початковій стадії, адже тільки в другій половині першого десятиліття XXI ст. був розроблений перший «План заходів щодо протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в українському суспільстві на 2008-2009 роки», а 5 лютого 2010 р. прес-служба Державного комітету України в справах національностей та релігій (Держкомнацрелігій) оприлюднила вже відповідний План на 2010-2012 рр. [2].

При цьому слід зазначити, що між цими двома важливими подіями (26 лютого 2009 р.) Держкомнацрелігій приймає Положення про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості [3].

Те, що расизм, ксенофобія, етнічна дискримінація, ворожнеча, нетолерантність – реальна небезпека розвитку людства, ні в кого не викликає жодного сумніву, так саме як і те, що тільки спільними зусиллями можна протистояти цим проявам агресії, яка породжує злочинність і загрожує гідному, цивілізованому існуванню особистості.

Ціль даної статті – проаналізувати проблеми профілактики злочинів, мотивованих расовою, національною та релігійною ворожнечею в Україні.

Причини та умови злочинності єдині для всіх держав. Це – соціальні, економічні, політичні, ідеологічні, духовні протиріччя суспільства. Чим гостріші такі протиріччя, тим вище злочинність. При цьому фахівці правової галузі єдині у визнанні вічності злочинності й убачають завдання попередження злочинності лише в її стримуванні на певному рівні.

Як зазначає у своїй публікації Г.І. Шнайдер [4], кримінологів усіх країн вражає так званий «японський феномен» (майже найнижчий коефіцієнт злочинності у світі – при всій умовності зіставлення рівнів злочинності в різних країнах, і в першу чергу, через різну позицію кримінальних кодексів до криміналізації діянь, а також розходжень у системі ведення кримінальної статистики).

Проте пояснення такої ситуації варто шукати в традиціях відповідних країн, їхній духовності, соціальній, правовій і кримінальній політиці. Це ще раз підтверджує правильність розмежування криміногенних детермінант на:

- причини, які носять соціально-психологічний характер на всіх рівнях суспільства, спільнот та особистостей, і
- економічні, ідеологічні, політичні, організаційно-управлінські, законодавчі умови тощо.

Тому настільки й значні успіхи в стримуванні злочинності в Японії, що там сильні традиції негативного ставлення до правопорушників, сусідсько-сімейного колективізму, поваги до закону, до старших. У Японії також діє система попередження правопорушень на муніципальному рівні.

Оскільки кожна держава є унікальним соціально-правовим організмом, то копіювання навіть позитивного досвіду інших країн у галузі профілактичної діяльності, на жаль, не є можливим. Україна мусить мати свою, сучасну й ретельно виважену, науково обґрунтовану систему профілактики злочинів, і особливо злочинів, скоюваних за мотивом расової, національної або релігійної ворожнечі.

На Всесвітній конференції з боротьби проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості (*The World Conference against racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, 2009*), у доповіді Комісії ООН з прав людини констатувалося, що у світі в цілому за останні роки спостерігається швидке зростання випадків проявів нетерпимості, дискримінації, расизму і ксенофобії у формі відкритого насильства, які, зокрема, направлені на мігрантів, практично в кожному регіоні світу [5].

В Україні спостерігається збільшення проявів ксенофобії – етнічної, політичної, релігійної. Причини відповідних тенденцій полягають у зростанні соціальних та економічних проблем у суспільстві, неефективній політиці профілактики відповідних явищ у молодіжному середовищі. За даними моніторингу Конгресу національних громад України (КНГУ) щодо кількості зафіксованих нападів на ґрунті етнічної ненависті, у 2006 році в Україні було зафіксовано 14 нападів на расовому ґрунті та 2 убивства, у 2007 році – 87 нападів і 6 убивств, у 2008 році – 83 напади й 4 убивства.

Моніторинг Уповноваженого з прав людини також засвідчив зростання в суспільстві негативних тенденцій щодо проявів ксенофобії, релігійної, національної та расової нетерпимості. На це вказують й представники міжнародних інституцій. Так, в одному з пунктів Третьої доповіді по Україні Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (прийнята 29 червня 2007 року // Strasbourg, 2008, с. 18) зазначено, що іноземні студенти «стають мішенню нападів расистського характеру, які вчиняють члени груп скінхедів як у межах, так і поза межами університетських містечок (у метро, клубах, ресторанах тощо)» [6].

Україна, як член Ради Європи та ОБСЄ, ратифікувала значну частину міжнародних документів, прийнятих європейською спільнотою з метою захисту уразливих категорій населення (мігранти, етнічні меншини) від проявів расизму та ксенофобії, а саме: Декларацію ЮНЕСКО про расу та расові забобони (1978 р.); Декларацію принципів толерантності (ЮНЕСКО, 1995 р.); Європейську соціальну хартію (1996 р.). Крім того, з метою запобігання поширенню ксенофобії, расистської та антисемітської інформації через комп'ютерні системи, у квітні 2005 року Україною був підписаний Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, що стосується криміналізації дій расистського та ксенофобського характеру, вчинених через комп'ютерні системи.

Відносно ж вітчизняного законодавства слід зазначити, що впродовж декількох останніх років Верховною Радою України проводилася ретельна робота щодо вдосконалення Кримінального Кодексу з цього питання. І ось наприкінці 2009 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості», яким було внесено зміни до статей 115, 122, 126, 127, 161, 300 [6]. Метою даного закону є створення більш чітких передумов для невідворотності й належного рівня покарання за ряд злочинних дій з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Конкретизація й чітке віднесення злочинів на расовому ґрунті до конкретних діючих статей Кримінального кодексу та фіксація їх у частинах, які виписують обтяжуючі обставини, допоможе уникнути двозначності при кваліфікації злочинів.

Таким чином, ми бачимо активний рух нашої країни в напрямку створення правової бази щодо протидії цим прикритим явищам, яка б відповідала світовим стандартам.

Для визначення та конкретизації профілактичної діяльності необхідно з'ясувати базові поняття (концепти), на яких будується система профілактики злочинів, мотивованих етнорелігійною ворожнечею.

По-перше, будемо виходити з того, що етнорелігійне непорозуміння виникає в будь-якому сучасному суспільстві (середовищі) як результат політико-соціальної та суспільно-правової практики країни в контексті реалій її полікультурності. По-друге, – із вивчення та аналізу основних потреб і можливостей населення, завдяки яким можна було б сформувати позитивні (толерантні) етнорелігійні, тобто міжрасові, міжнаціональні та міжрелігійні відносини.

В Україні ворожнеча на расовому, національному чи релігійному ґрунті має такі основні прояви:

- пропагування власної виключності та вишості, з одночасним агресивним акцентуванням своїх поглядів на неповноцінності особи (і навіть цілих етносів) за ознакою раси, національності чи релігії;
- розпалювання расової, національної чи релігійної ненависті в суспільстві;
- порушення прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина залежно від расової, національної, релігійної приналежності ;
- пропагування й публічне демонстрування нацистської атрибутики, символіки або подібних до них речей;
- скоєння злочинів на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі;
- публічні заклики до зазначених діянь або масове розповсюдження екстремістських матеріалів, а також їх виготовлення або зберігання з метою масового розповсюдження;
- організація й підготовка зазначених діянь, а також підбурювання до їхнього вчинення;
- фінансування зазначених діянь або інше сприяння їхній організації, підготовці й здійсненню, у тому числі шляхом забезпечення навчальної, поліграфічної й матеріально-технічної бази, телефонного та інших видів зв'язку або надання інформаційних послуг;
- дії юридичних або фізичних осіб щодо планування, організації, підготовки та вчинення дій, спрямованих на розпалювання національної, расової або релігійної ворожнечі.

Виходячи з цього, профілактичними заходами мають стати засоби як кримінологічної, так і криміналістичної спрямованості, які при проведенні профілактичної роботи щодо протидії злочинам на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі в Україні доцільно поєднати, оскільки саме їхнє виважене поєднання дозволить отримати реальні і швидкі результати в подоланні негативних тенденцій у міжетнічних та міжрелігійних стосунках населення (провокування етнорелігійних злочинів) та досягненні суспільної злагоди.

Оскільки криміналістична профілактика посідає досить уособлене місце в криміналістиці, то найактуальнішою стає побудова концептуальних засад сучасної криміналістичної профілактики злочинів зазначеної категорії. Роль криміналістики в попередженні злочинів полягає в розробці і застосуванні засобів, прийомів і методів:

- виявлення та усунення обставин, які сприяють вчиненню та приховуванню злочинів;
- протидії їхній мотивації та запобігання злочинам, що готуються (тобто таких засобів, які створюють перешкоди для скоєння злочинів та ускладнюють і/або зовсім унеможливають злочинну діяльність);
- оптимізації процесів проведення слідчих дій, виявлення злочинців (як конкретних осіб, так і потенційних) та свідків;
- розкриття злочинів.

Профілактика злочинів, мотивованих расовою, національною або релігійною ворожнечею, є частиною, а точніше – складовою загальної стратегії боротьби зі злочинністю, тому, виходячи з кримінологічного її позиціонування, слід визначити такі ключові моменти протидії даному виду злочинів, як:

- ретельний аналіз стану проблем етноконфесійного непорозуміння на рівні держави, областей, регіонів, населених пунктів;
- моніторинг конкретних середовищ виникнення конфліктних ситуацій, які мають

зазначене вище підгрунття;

- призупинення конфліктів із подальшим усуненням їхнього можливого повторювання та розповсюдження (використання ЗМІ, реклами, спеціальних навчальних курсів та культурно-масових заходів, адже потенційна зона ризику – це молодь віком від 14 до 35 років);
- розробка регіональних програм та методик із протидії будь-яким агресивним проявам у міжетнічних та міжконфесійних стосунках окремих осіб, населення міст, областей тощо;
- впровадження цих сучасних програм і методик у конкретну практику (заклади виховання та перевиховання, навчання, освіти та науки, органи влади та місцевого самоврядування тощо).

Усі народи йшли до цивілізації зі своєю культурою, духовністю, своїми звичаями. Жодна нація не змогла б вижити, якби сповідувала принципи ворожнечі й ненависті до інших народів. Сучасний світовий простір настільки швидко набуває змін, що людина, особа, як її складова, не встигає адаптуватися до них. Це породжує досить часто агресію, ворожнечу між етносами, сприяє війні релігій, стає причиною екстремістських і терористичних актів, тобто руйнує конституційні здобутки людства, які воно отримало після другої світової війни.

Дуже часто політики, прагнучи будь-якою ціною досягти своїх цілей, грають на розходженнях культур і релігій, використовують ці розходження для перетворення їх у протиріччя, протиставляючи одну націю іншій, одні прошарки населення – іншим.

Тому цивілізовані країни та їхні уряди, органи правопорядку і самоврядування повинні вести щоденну, рутинну роботу з впровадження ідей етнотолерантності серед населення, серед усіх його соціальних груп, етносів і конфесій, навіть якщо причин для занепокоєння начебто і немає. Конфлікти міжнаціональними не народжуються, вони ними стають. У людей немає природної ворожості одне до одного, але якщо соціальний конфлікт виник, свідченням зрілості суспільства може бути його здатність запобігти розростанню, зупинити ланцюгову реакцію залучення інших людей і перетворення його в масовий конфлікт, у тому числі міжнаціональний і / або міжконфесійний.

Перспективою подальших науково-практичних розробок у напрямку дослідження «кризи нетолерантності» в Україні та її подолання є розгорнення офіційних статистичних досліджень, які дозволять не тільки вести облік злочинів, скоєних за мотивом расової, національної чи релігійної ворожнечі, але й дадуть усі підстави для:

- прогнозування розвитку злочинності на зазначеному ґрунті;
- виявлення конкретних і потенційних угруповань, які поповнюють злочинні ряди;
- вивчення причин, умов та «ідеологій» їх виникнення;
- визначення принципів протидії всім проявам агресії в українському суспільстві;
- удосконалення вітчизняного законодавства з метою його адаптування до європейських та світових законодавчих норм і стандартів;
- впровадження чіткої сучасної програми профілактики злочинів зазначеної категорії на основі відповідного Плану, затвердженого Державним комітетом України у справах національностей та релігій на період до 2012 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа; [Пер., вступ. ст., комент. и прил. Ю.М. Юмашева]. – М.: Междунар. отношения, 2000.–238, [1] с.
2. План заходів із протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в українському суспільстві на 2010-2012 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=133978&cat_id=132345
3. Положення про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості 26 лютого 2009 р. / Державний комітет України у справах національностей та релігій [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=132356.

4. Шнайдер Г.И. Зарубежная криминология [Электронный ресурс] / Г.И. Шнайдер. – Режим доступа: www.pseudology.org.
5. Мазука Л. Оптимізація державної політики щодо попередження та протидії проявам ксенофобії та расизму в Україні [Електронний ресурс] / Л. Мазука. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/September09/17.htm>
6. Третья доповідь по Україні: прийнята 29 червня 2007 р./ Європейська Комісія проти расизму та нетерпимості [Текст]. – Страсбург, 2008. – 68 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/9074.html>
7. Закон України від 05.11.2009 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» // Відомості Верховної Ради України від 05.02.2010.– 2010 р., № 5, стор. 131, стаття 43. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=k126s7>.